

E-DEMOKRACIJA V DRUGAČNI DEMOKRACIJI**

Povzetek. V članku se avtor ukvarja z vprašanjem e-demokracije ne kot s problemom sui generis niti ne v navezavi na obstoječo institucionalno ureditev politične sfere. Od uveljavljenih pristopov v znanstveni in strokovni literaturi odstopa v predpostavki, da je treba premisliti tudi samo obstoječo institucionalno ureditev, ki je tako ali tako že pod pezo javne kritike, če želimo potencial informacijsko-komunikacijske tehnologije v polni meri uveljaviti v politični sferi. Avtor zato v tekstu odpre vprašanje možne nove demokratične ureditve, ki je utemeljena na načelu avtonomije, ki vpeljuje razumevanje demokracije kot dvostranskega procesa in ki se manifestira v institucionaliziranem odpiranju političnih aren, ter nato pokaže na možnosti njene virtualizacije oziroma na možnost polnejše uporabe že razvitih orodij e-demokracije; v tem novem institucionalnem mrežju pa se bodo gradili spodbujevalni pogoji, ki bodo usmerjali nadaljnji razvoj novih emancipacijskih orodij IKT. Spodbujevalni pogoji pa bodo odvisni od razmerja političnih moči in od odgovorov, ki jih bodo dajali ključni civilnodružbeni in politični akterji na odprta vprašanja, o katerih avtor spregovori v drugem delu članka.

Ključni pojmi: e-demokracija, parlamentarna demokracija, participativna demokracija, demokratična avtonomija, polity, politics, policy, informacijsko-komunikacijska tehnologija

Uvod

Informacijsko-komunikacijska tehnologija (IKT) v politični sferi nima enoznačnega pomena. Predvsem med civilnodružbenimi akterji in tehnološkimi zanesenjaki je zelo razširjeno prepričanje, da so z IKT končno dane tehnične možnosti za ponovno rojstvo atenske demokracije, za razmah »push-button democracy« (Hilbert, 2007: 73-80), ki omogoča, da bi

* Dr. Andrej A. Lukšič, izredni profesor na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

lahko ljudje o vseh življenjsko pomembnih vprašanjih odločali neposredno s pritiskom na gumb in ne preko svojih izvoljenih političnih predstavnikov v odločevalskih institucijah. Zagovorniki tega tipa neposredne demokracije gojijo globoko nezaupanje do predstavniške demokracije in vztrajajo, da se je treba popolnoma odpovedati predstavniškemu tipu demokracije. Povsem nasprotno stališče pa je razširjeno med zagovorniki predstavniške demokracije, ki IKT vidijo le kot novo možnost za informiranje ljudi, torej kot informacijskopodporni sistem obstoječim oblastnim institucijam, in razmisleke o »*push-button democracy*« razumejo kot rušenje demokratične ureditve kot take (Lukšič, 2003).

Ti dve prepričanji o uporabi IKT v politični sferi sta si v popolnem nasprotju in zdi se, da druga drugo izključujeta. Boj za uveljavljanje IKT v politični sferi je tako opredeljen kot spopad med zagovorniki neposredne oz. predstavniške demokracije. Ali je mogoče uvajanje IKT v politično in civilnodružbeno sfero zastaviti še kako drugače, in sicer tako, da uveljavljanje IKT ne bo odvisno od rezultatov političnega spopada med zagovorniki enega ali drugega koncepta demokracije? Navsezadnje že sedaj v predstavniškem sistemu obstajajo elementi neposredne demokracije, ki jih je mogoče podpreti z IKT, npr. odločanje preko e-referenduma in e-volitev ali komuniciranje preko e-forumov, e-peticij ipd.

V pričujočem prispevku se bomo usmerili torej na vprašanje, kako misliti oblikovanje novih politik (*policy*) v luči sprejemanja sedanje politične ureditve (*polity*) in hkrati njene demokratične nadgradnje, in sicer takšne, ki bo vrata v politični in odločevalski prostor odprla tudi tistim, ki so bili do sedaj iz njega sistemsko izključeni in jim bo na ta način zagotovljena sistemsko moč, potrebna za sooblikovanje politik (*policy*); šele tako koncipirana demokratična invencija odpira nov horizont premišljanja in prakticiranja orodij IKT v demokratični ureditvi in preprečuje neproduktivne politične boje med zagovorniki »prave demokracije« (predstavniške oziroma neposredne demokracije).

V duhu takšne zastavitve bomo v prvem delu članka predstavili Beckerjevo idejo o elektronski demokraciji in Heldov koncept demokratične avtonomije z novimi možnostmi uporabe že razvitih informacijskih, komunikacijskih in odločevalskih orodij IKT ter nakazali možnosti njenega nadaljnega razvijanja. V drugem delu pa bomo izpostavili nekatere praktičnopolitične izzive in nekatere politološke premisleke, ki jih je smiselno upoštevati pri nadaljnem konceptualnem premišljanju in iskanju novih praktičnopolitičnih rešitev povezovanja IKT s politično sfero v Sloveniji.

Konceptualizacija elektronske demokracije

Elektronska demokratizacija ali elektronska demokracija

Becker je v delu *The Future of Teledemocracy* že leta 2000 vpeljal ločevanje med dvema tipoma uporabe IKT v političnem prostoru in tako zastavil nov konceptualni okvir. S pojmom elektronska demokratizacija je označil tiste napore, s katerimi se je v politično sfero uvajalo IKT z namenom, da se doseže večja učinkovitost institucij predstavniške demokracije in njihova dostopnost za javnosti/državljanke. Tu se izkoriščajo le tisti tehnološki potenciali IKT, ki krepijo moč in legitimnost institucij predstavniške demokracije. Glavni zagovorniki takšne uporabe so politične stranke in državne (politične) institucije, ki v tem duhu tudi oblikujejo svoje spletne strani. S pojmom elektronska demokracija pa je označil tiste težnje, ko se je uporaba IKT oprlo na komunikacijske in odločevalske procese bodisi znotraj neposredne demokracije, kjer se ob ukinitvi predstavnštva državljani neposredno dogovarjajo z vlado, bodisi znotraj participativne demokracije, kjer se ohranja predstavnštvo, se pa odprejo novi komunikacijski kanali. Uporaba IKT naj bi v teh primerih lajšala prenos političnih informacij med vlado in državljani in/ali omogočala boljšo in hitrejšo komunikacijo med političnimi predstavniki in državljani/kritično javnostjo; glavni cilj je povečati stopnjo politične participacije ter dvigniti legitimnost odločitvam, politikam ter drugim političnim dokumentom in programom.

Becker je v tem delu pristaš elektronske demokracije. Predstavniška demokracija je zanj koncept političnega organiziranja industrijsko razvitih družb (*polity*), ki temelji na zastarelem razumevanju politike, značilnem za 18. in 19. stoletje, in kot taka ni kos sodobnim nakopičenim problemom, še posebno ne tistim, ki imajo globalni značaj (od okoljskih, socialnih do ekonomskih, finančnih ipd.); ker ne more več zagotavljati legitimacije politikam in političnim odločitvam (*policy*), tudi sama vse bolj pada v legitimacijsko krizo in zato sproža iskanje alternativnih rešitev za drugačno politično ureditev.

Že do sedaj je bil emancipacijski potencial IKT, kolikor se je realiziral v institucijah predstavniške demokracije, le delno izkoriščen, kot so npr. *on-line* dostopnost do informacij, opravljanje nekaterih storitev ipd., medtem ko so ostali neizkoriščeni komunikacijski in odločevalski potenciali. Če hočemo razmišljati v smeri nove demokratične paradigme, je treba združiti, pravi Baker, različna, vendar povezljiva teoretska in znanstvena dognanja iz 20. stoletja; tu misli na teorijo participativne in neposredne demokracije ter revolucionarni razvoj elektronske tehnologije (IKT). Nova e-demokratična paradigma odpira nove možnosti za reševanje globalnih problemov, ki jim današnja politična ureditev ni kos (Becker, 2000: 37).

Da bi lahko izkoristili tehnične zmožnosti IKT v smeri emancipacije in osvoboditve v politični sferi, je treba najprej vpeljati nekatere konceptualne novosti v samo demokratično ureditev družbe. Teh premislekov o demokraciji in uporabi IKT v njej seveda ni mogoče opraviti znotraj prevladujoče liberalnodemokratične miselne tradicije, saj se ta z mnogimi pomembnimi vprašanji sploh ni ukvarjala. To pa ne pomeni, da se je treba njeni celotni miselni tradiciji tudi odpovedati; treba jo je ustrezno nadgraditi s preišljanjem vprašanj, ki si jih sama ni zastavljala in na katera zato nima odgovorov.

Tu naj opozorimo še na nek drug, nasproten trend. Iskanje izhoda iz legitimacijske krize (Habermas, 1973) ne gre enoznačno le v smeri demokracije (ohranjanje predstavniške ali uvajanje novih oblik demokracije), temveč tudi v smeri dedemokratizacije ali celo v smeri avtoritarne ureditve. Pri tem se razvoj IKT ponuja kot nov tehnični potencial tako zagovornikom demokratičnih kot avtoritarnih rešitev; v politični sferi bi ga radi eni in drugi čim bolj učinkovito uporabili, toda na različne načine. Ta dvojna plat IKT, ki ne izhaja iz nje same, temveč iz načina njene uporabe, je tudi razlog po eni strani za strah, da se bo njen potencial uporabil kot tehnologija za novo discipliniranje, centralizirano nadzorovanje in registriranje, po drugi pa za navdušenje nad njenimi emancipacijskimi potenciali in svobodo, ki jo prinaša (Hilbert, 2007). Kateri njeni potenciali se bodo udejanjali in razvijali naprej, ni toliko odvisno od razvijalcev te tehnologije, temveč od političnih okoliščin, ki se bodo vzpostavile kot rezultat političnih bitk za drugačno politično ureditev.

Če se lahko strinjamo z Beckerjevo osnovno miselno linijo, pa bomo zaradi ambicije po bolj utemeljenem družboslovno-politološkem premisleku prešli v Heldovo (1989: 253–281) razumevanje demokracije, ki odpira širše horizonte tako za demokracijo kot za uporabo IKT v njej.

Model demokratične avtonomije

Vzpostavitev nove demokracije moramo razumeti kot dvostranski proces, kot spreminjanje strukture civilne družbe in hkrati kot reformo državne oblasti. Samo skozi takšen proces dvojne demokratizacije, pravi Held, je mogoče udejanjiti načelo avtonomije, ki zahteva ponovni premislek obstoječih meja in oblik tako države kot civilne družbe. Tako zastavljen proces transformacije torej predpostavlja delitev med državo in civilno družbo; ta delitev predstavlja osrednjo točko razvoja demokratičnega življenja v kapitalistični družbi, v kateri je moč odločanja po eni strani osvobojena neenakosti, po drugi pa rešena pritiskov privatnega prisvajanja kapitala, kar omogoča tako demokratizacijo »nedržavnih« dejavnosti, tistih, ki sodijo v polje civilne družbe, kot izboljšanje državne politike na vseh treh ravneh: na ravni področnih politik – *policy*, na ravni komunikacijskih in odločevalskih form

- *polity* - in na naravni reguliranja komunikacijskih in odločevalskih procesov - *politics*.

Spreminjanje države

Načelo avtonomije na ravni države je treba, da bi postalo operativno v vsakdanjem političnem življenju, premisliti najprej skozi institucionalno mrežo (*polity*), ki jo je treba dopolniti in odpreti za nove politične akterje, ki so bili do sedaj sistemsko izrinjeni iz procesov odločanja.

Held začne razmišljanje o demokratizaciji političnih institucij z ugotovitvijo, da so se do sedaj demokratizacije v liberalnodemokratskih ureditvah omejevale le na nekatera vprašanja, in sicer na reformiranje volilnih postopkov (znotraj strank pri izbiri voditeljev ali znotraj celotnega sistema pri splošnih volitvah), javnega financiranja strank na volitvah, če zberejo minimalno podporo, na enakomernejšo razdelitev medijskega prostora in sploh dostop do njih, prost dostop do javnih informacij (ukinjanje uradne tajnosti), decentralizacijo državnih institucij in krepitev lokalne ravni (uvajanje lokalne samouprave in povečevanje njenih pristojnosti ipd.), povečevanje dostopnosti vladnih institucij za ljudi in težnjo po njihovi večji odgovornosti.

Čeprav so se ti procesi demokratizacije izvajali praviloma le v smeri krepitev kvalitetnejšega delovanja obstoječe institucionalne mreže, pa so bili pomembni in jih je treba spodbujati še naprej. Hkrati pa je treba procese demokratizacije razširiti še na raven dopolnjevanja same institucionalne mreže (*polity*) in jo potem tudi bolj ustrezno urediti za politične in civilnodružbene akterje (*politics*), ki naj bi prispevali k oblikovanju bolj pravičnih politik (*policy*).

Pri tem je mogoče pričakovati, da bodo nastale težave pri usklajevanju zahtev tistih akterjev, ki zagovarjajo večjo stopnjo demokratičnosti v političnem življenju (javne razprave, dostop do javnih informacij, splošna participacija ipd.), in tistimi institucijami države (državne in javne uprave ter ostalih javnih služb ipd.), ki črpajo svojo politično moč iz tajnosti, nadzora finančnih sredstev, razpolaganja z različnimi oblikami prisile itd. ter uveljavljajo lastne pobude in interese, ki so torej samozadostne in neprepustne za vpliv in zahteve ljudi. S problemom asimetrije politične moči med izvršno vejo oblasti in državnim aparatom na eni ter parlamentom na drugi strani se bo treba spopasti v političnem boju z zagovarjanjem suverenosti parlamenta nad državo, prav tako kot se bo treba soočiti z asimetrijo moči parlamenta nad družbo - vseh državljanov - in zagovarjati suverenost družbe nad parlamentom. Demokratizacije države torej ne gre pričakovati brez političnega boja med konservativnimi političnimi silami, ki bodo zagovarjale obstoječe stanje in morda celo zahtevale okrepitev »osamosvojenih centrov moči«, ter demokratičnimi silami, ki bodo zahtevale demokratizacijo države in njeno

odprtost za zahteve »transformirane« civilne družbe. Čeprav se bodo ti politični boji bojevali na nacionalni ravni, ne gre pozabiti, da so tako ene kot druge politične sile na nacionalnih ravneh vpete v enake ali podobne mentalitete, ki imajo svoje zagovornike tudi drugod po svetu in so si v medsebojno oporo in pomoč.

Omejevanje javne oblasti, ki bi jo uvedli z načelom avtonomije, ni nekaj novega. V sodobnih državah so omejitve eksplicitno zapisane v ustavah in listinah pravic, njihovo oblikovanje in izvajanje pa je pod nadzorom parlamenta in sodne veje oblasti. Tisto, kar prinaša načelo avtonomije novega pri omejevanju javne oblasti, je to, da se dosedanje omejitve premislijo in da se vpeljejo nove v odnosu do drugih vprašanj, ki sedaj še ne sodijo v ta krog.

Sprememba socialnih in ekonomskih pravic je nujen pogoj, da bi se lahko dejansko izvajale politične pravice. Prav tako pa je treba s spremembami političnih pravic zagotoviti takšne pogoje, da obstoječe neenakosti v moči, bogastvu in položaju ne bodo sistematično preprečevale udejanjanja socialnih in ekonomskih pravic. Zaradi medsebojne povezanosti teh pravic je treba spremembe načrtovati in sprejeti hkrati. Spremembe samo političnih ali samo socialnih in ekonomskih pravic ne prinesejo sinergičnega učinka; prav nasprotno, tak sekvenčni način spreminjanja dejansko blokira njihovo udejanjanje.

Held začrta ta razširjeni prostor z naslednjo mislijo: »Če naj bodo ljudje svobodni in enaki v določanju pogojev svojih lastnih življenj in če naj uživajo enake pravice in enake obveznosti v določanju okvira, ki ustvarja in omejuje možnosti, ki so jim na razpolago, potem morajo imeti možnost uživati vrsto pravic ne samo načelno, pač pa tudi v praksi« (Held, 1989: 270). Država bi bila tako odgovorna ne le za to, da bi zagotavljala formalno enakost pred zakonom, temveč bi morala zagotavljati pogoje, da bi lahko državljani dejansko izkoristili dane možnosti. Državljanom bi se s tem povečale tudi možnosti in sposobnosti za politično participacijo ter za delovanje proti neupravičenemu državnemu poseganju v njihove svoboščine. Vzpostavitev takšnega sistema pravic, njegova ustavna in sodna zaščita ter njegovo brezpogojno uveljavljanje s strani države bi omogočali hkrati tudi uresničevanje načela avtonomije in demokratične vladavine; težišče oblikovanja, sprejemanja in izvajanja politik ter odločanje o drugih zadevah bi se premaknilo od države k parlamentu in nato od parlamenta k državljanom. Pravice državljanov so s tem opredeljene in razširjene tako po formalni kot dejanski plati in razširjeni sistem pravic bi na novo opredelil (omogočil in hkrati omejil) celo vrsto kolektivnih aktivnosti na različnih področjih.

Tako oblikovan pravni sistem bi vse to le omogočal, ne pa tudi zagotavljal; državljani, posamezniki, skupine in gibanja bi si morali to šele zagotoviti s svojim političnim delovanjem v ustreznih komunikacijskih in odločevalskih formah, torej si izboriti v političnem boju. Prva politična bitka pa je vedno bitka za politične spremembe na ulicah in trgih, ki se lahko spremeni

v bitko glede komunikacijskih in odločevalskih form, kjer naj bi se potem izvajal politični boj za drugačen pravni sistem in za njegovo uveljavljanje v politikah (*policy*) oziroma pri drugih konkretnih odločitvah.

Država in IKT

»Virtualizacija« komunikacijskih in odločevalskih procesov znotraj obstoječe liberalnodemokratske države (institucionalni dizajn državnih institucij in njihova medsebojna delitev moči sledita De Tocquevillovemu načelu »*checks and balances*« oziroma »zavor in ravnotežja«) nima nikakršnih ambicij, da bi ta razmerja moči načenjala. Orodja IKT so tu uporabljena le za to, da se razmerja moči še bolj kanonizirajo, da se utrdijo z novimi tehničnimi možnostmi. V tem smislu se od vseh potencialov IKT, ki jih ta premora na sedanji stopnji razvoja, favorizirajo le tista orodja, ki državi omogočajo oblikovati različne baze podatkov o državljanih in ki informirajo državljane o delu javnih oblasti na različnih področjih. Virtualna komunikacija med državljani in državo pa je zožena le na možnost opravljanja določenih storitev ali pošiljanje elektronske pošte, s katero se lahko državljani obračajo na javnooblastne institucije. Tudi na ravni odločevalskih orodij v zadnjem desetletju, kljub različnim poskusom v različnih državah, ni prišlo do uvajanja niti e-referendumov niti e-volitev.

Omejena uporaba orodij IKT tako za informiranje, komuniciranje kot odločanje v liberalnodemokratski državi je določena s težnjo po ohranjanju obstoječih razmerij in iz njih izhajajoče distribucije moči in to velja tudi za razmerje med javno oblastjo in državljani. V tem smislu je prepričanje, da lahko emancipacijski potenciali IKT sami po sebi spremenijo obstoječa oblastna razmerja, napačno; tehnologiji prepisuje politično moč, ki je sama po sebi ne premora; uvajanje emancipacijskih potencialov IKT je treba začeti s spreminjanjem oblastnih razmerij, ki šele odprejo možnost za to, da bi se lahko ti potenciali izkoristili in razvijali naprej.

V tem smislu Heldov model spreminjanja liberalnodemokratske države v smeri, ki jo predlaga, odpira nove možnosti za preseganje omejujoče uporabe potencialov IKT predvsem v smeri »drugačnega« komuniciranja in odločanja med državljani in javno oblastjo. Stvar političnega dogovora med vpletenimi je potem, kateri potenciali IKT se bodo razvili in za katere namene se bodo posamezna informacijska, komunikacijska in odločevalska orodja uporabljala.

Spreminjanje civilne družbe

Za nadaljnji demokratični razvoj družbe je treba sprožiti spremembe tudi v civilni družbi in ne le v državi; demokratizacija enega segmenta družbe je

pogoj za demokratizacijo drugega in obratno. Torej je treba tudi v civilni družbi spodbuditi ustrezne spremembe, da bi vzpostavili možnost za učinkovito kolektivno odločanje v smeri večje pravičnosti in enakosti.

Vplivne družbene skupine in organizacije, ki sicer sodijo v civilno družbo, lahko s svojim načinom delovanja spodkopavajo demokratične procese odločanja in na ta način prefinjeno tudi delegitimirajo demokratične komunikacijske in odočevalske forme; tako tiste, ki sodijo v polje države, kot tiste, ki sodijo v polje civilne družbe. Tu mislimo na korporacije in druge velike gospodarske in finančne organizacije, ki jim je treba sistemsko zmanjšati moč vplivanja na odločitve, kot tudi možnost, da onemogočajo vstop nekaterih življenjskih vprašanj v javni in politični prostor z nadzorom medijev in vsakovrstnim lobiranjem (npr. energetska, okoljska, tehnološka ipd. vprašanja; ali npr. reševanje finančne krize na račun javnih financ, državnega premoženja in zniževanja plač). Prav tako je treba omejiti dejavnost drugih vplivnih interesnih skupin (tako predstavnikov velike industrije kot velikih sindikatov v ključnih panogah), ki lahko zaradi svoje privilegirane strukturne pozicije neovirano uveljavljajo svoje interese, tudi na račun skupnih in dolgoročnih interesov. Prav tako pa je treba nevtralizirati tudi druge privilegirane družbene skupine, ki imajo izgovorjene sistemske ugodnosti (rasne, verske, spolne, starostne ipd.). Strategija za razpustitev starih centrov moči v civilni družbi ne bi bila prvič uporabljena v zgodovini kapitalizma (spomnimo se razpustitev samostanov in posameznih cerkvenih redov ter odvzema premoženja v zadnjih nekaj stoletjih).

Hkrati s tem pa bi se morali vzpostaviti novi sistemsko vzpostavljeni centri, v katerih bi imeli državljani večjo možnost za nadzor nad oblikovanjem pogojev svojega življenja (*policy*), torej da bi postali »svobodni in enaki v določanju pogojev svojega obstoja« (Held, 1989: 270). V tem duhu bi morali imeti državljani možnost organizirati produkcijo ali izvajati storitve (informiranje, zdravljenje ipd.) tudi na kakšen drugačen način in ne le na način privatne ali državne lastnine, torej na način, ki bi jim omogočal celoten nadzor nad sredstvi in razpolaganje z njimi, ne da bi se smela država ali politična predstavništva ali kdorkoli neposredno vmešavati v njihovo delovanje. Za organiziranje česa takega so dobrodošli koncepti neposredne demokracije in dosedanje, četudi fragmentarne izkušnje z vsega sveta. Tu naj opozorimo, da se lahko posamezni centri civilne družbe organizirajo po načelih neposredne, asociativne ali participativne demokracije, da pa je treba biti previden in jih jemati kot eksperimentalne poskuse (Santos, 2005).

Dosedanje izkušnje z uvajanjem organizacijskih novitet kažejo, da ni mogoče preprosto predpisati »ene same prave« strategije za organizacijsko spreminjanje, s katero bi vzpostavili nove centre moči za bolj demokratičen razvoj civilne družbe in države. Novosti, prilagojene družbenim, kulturnim in političnim pogojem, je treba preizkušati neposredno v praksi in jih

potem kot kolektivno izkušnjo povzemati v misli (Santos et al., 2005). Kar nekaj izkušenj se je že nabralo v zadnjih nekaj desetletjih. V zadnjem času je veliko tovrstnih impulzov prišlo iz Latinske in Južne Amerike, s periferije kapitalističnega centra, po letu 2008 pa tudi z njenega obrobja in celo iz samega jedra (javni mestni vrtovi), gre za alternativne odgovore na neoliberalne politične predstave urejanja države, družbe in sploh življenja ljudi na Zemlji. Tudi v Evropi, predvsem v državah, ki so bile po letu 2008 najbolj pod udarom, so se pojavile politične razprave o alternativnih demokratičnih politikah in nekatere ideje so dobile svoje politične zagovornike v novih protestnih gibanjih in novih političnih strankah. Tudi v Evropskem parlamentu so te stranke dobile svoje mesto.

Politične zahteve teh gibanj in strank so postavile na dnevni red premišljanje o strankarski demokraciji, njeni institucionalizaciji in omejitvah, o razgrajevanju institucij socialne države, o redistribuciji javnih finančnih sredstev, ki gredo sedaj bolj v korist in podporo kapitalu kot za šolstvo, zdravstvo, socialne podpore, o delovanju javnooblastnih institucij, o različnih politikah, ki so po eni strani vse bolj restriktivne do ranljivih socialnih skupin in do reševanja okoljskih problemov ipd. ter vse bolj dobrohotne po drugi strani do močnih družbenih, finančnih in/ali ekonomskih skupin.

Javno odpiranje teh problematik ni terjalo le nove konceptualizacije politik, temveč je načenjalo legitimnost na različnih ravneh; problematizira se posamezne politične odločitve, oporeka se resornim politikam pa politiki celotne vlade, maje se legitimnost na področju demokratične ureditve pa sodnega sistema itd. Vse to spodbuja tudi strokovne premisleke, ki iščejo nove konceptualne rešitve za vsa ta odprta vprašanja. V tem smislu je vse več pristašev v znanosti in raziskovalni sferi, ki verjamejo, da se morajo strokovnjaki začeti bolj povezovati z javnostjo in civilno družbo ter manj z javno oblastjo in kapitalom.¹ Novi koncepti in alternativne rešitve se iščejo tudi s pomočjo preteklih izkušenj, ki so šle za nekaj desetletij v pozabo, kot tudi s pomočjo teoretskih miselnih tradicij, ki so bile do pred kratkim bolj na robu intelektualne produkcije.

Vsi ti primeri, ki se odlikujejo po zahtevi za korenito spreminjanje konceptov politik, v družbo ne uvajajo samodejno bolj egalitarnega vzorca življenja. Za to morajo biti izpolnjeni še drugi, širši pogoji, kot so dejanska

¹ Michael Burawoy se vneto zavzema za koncept »public sociology«, javne sociologije. Leta 2005 je napisal članek *For Public Sociology* za *American Sociological Review*, istega leta še članek z naslovom *The Return of the Repressed: Recovering the Public Face of U.S. Sociology, 100 Years on* za *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, dve leti kasneje še članek *Public Sociology vs. the Market* za *Socio-Economic Review* ter potem še leta 2008 članek *A Public Sociology for California* za *Critical Sociology*. Koncept »javna sociologija« ne razume več sociologije kot nekaj, kar je omejeno le na akademske kroge, temveč svojo produkcijo vedenja povezuje z reševanjem življenjskih problemov ter kot taka mora nagovarjati širši krog ljudi in njihovih organizacij. V obdobju 2010–2014 je bil Burawoy tudi predsednik Mednarodnega sociološkega združenja (ISA).

politična podpora, ustrezna zakonska zaščita in financiranje iz javnih (državnih) sredstev. Brez teh podpornih okoliščin novokoncipirane politike dolgoročno ne morejo preživeti. Načela avtonomije ni mogoče udejanjati, če ni ustrezne neodvisne civilne družbe, ki mora biti ustrezno zaščiten ter finančno in politično podprta. To pa je v rokah države, ki mora z redistributivnimi ukrepi in z zakonodajo zagotoviti takšne pogoje.

Civilna družba in IKT

Tudi za civilno družbo velja, da se je IKT do sedaj uporabljala pretežno le v komercialne namene, veliko manj pa za politične namene in delovanje civilne družbe. Glede na naravo delovanja civilne družbe in procesov v njej so bila v ospredju predvsem tista orodja, ki so omogočala dostopnost in izmenjavo informacij med posameznimi akterji v civilni družbi, in to s pomočjo teksta in/ali slike (spletne strani, družbena omrežja ipd.), komuniciranje je bilo zoženo le na uporabo nekaterih orodij (e-forumi, e-peticije, e-seje ipd.), pa tudi odločevalska orodja so se uporabljala fragmentarno in le znotraj posameznih organizacij.

Ker ni bilo vzpostavljene komunikacijske in odločevalske institucionalne mreže med civilno družbo in državo, tudi ni moglo priti do virtualizacije tega prostora in do ustrezne uporabe razpoložljivih orodij IKT. Ta bo mogoča šele potem, ko se bo izvedla dvojna demokratizacija, ki proizvaja hkrati novo državo in novo družbo; dvojna demokratizacija tako postaja možna smer spreminjanja sedanje kapitalistične družbe in države, ki jo pričakujejo ter z močnim pritiskom in kritiko zahtevajo nezadovoljne skupine državljanov. Ta pričakovanja nekateri nadgrajujejo še z zahtevami po čim bolj široki uporabi razpoložljivih potencialov IKT. Te politične zahteve pa niso vsesplošno sprejete; politični nasprotni pol, ki ga sestavljajo konservativne in/ali neoliberalno usmerjene civilnodružbene in politične skupine, se tem pričakovanjem in zahtevam zoperstavlja in želi ohraniti ali celo dedemokratizirati obstoječo politično ureditev.

Held je izdelal model demokratične avtonomije z namenom, da bi se ustvarili ustrezni pogoji, ki bi omogočali ohranjanje in nadaljnji razvoj demokracije. Njegov premislek o novem demokratičnem modelu odločilno presega dosedanje demokratične ureditve in prakse ter ponuja ustrezno konceptualno osnovo, da lahko danes ob kritičnem premisleku o liberalno-demokratični ureditvi in praksi tudi njegovo konceptualno zastavitev nadgradimo. Nadgradnja gre lahko po eni strani v smeri vključevanja še drugih demokratičnih konceptov (participativne, deliberativne, neposredne, asociacijske ipd. demokracije) v smislu sistemske integracije in ne le v smislu koeksistiranja (Santos, 2005) teh konceptov, ki bi se ločeno prakticirali v civilni družbi in/ali v državi, po drugi strani pa gre lahko nadgradnja tudi v

smeri različne stopnje virtualizacije oziroma uporabe različnih tipov orodij IKT, ki so že in še bodo razvita na osnovi novih komunikacijskih in odločevalskih potreb. Vprašanja, ki so vezana na te možnosti nadgradnje, so tako teoretsko kot praktičnopolitično še odprta. V nadaljevanju želimo opozoriti še na nekatere politološke dimenzije, za katere menimo, da bi jih morali upoštevati pri iskanju odgovorov na odprta vprašanja.

Izziv za politološki premislek

Praktičnopolitični vidiki

Politiko mnogi povezujejo s sebičnim vedenjem, hinavščino, korupcijo, klientelizmom in piarovskim vsiljevanjem različnih političnih paketov. In to ne brez razloga. V zadnjih letih smo bili priča prvim obsodbam nespodobnega početja političnih veljakov, finančnikov in gospodarstvenikov. Pred tem so mediji skrbeli za razkrivanje takšnih afer, kar je utrjevalo prepričanje, da je s politiko nekaj hudo narobe. Javno razpoloženje so sooblikovale tudi različne govorice, ki so bile včasih tudi brez osnove, včasih pa so zanje poskrbele različne mnenjske raziskave, ki so s svojimi »objektivno zbranimi podatki« pritrjevale, da se to dogaja ne le drugod po svetu, pač pa tudi v Sloveniji (naj spomnimo le na raziskave o mnenju slovenskih menedžerjev o korupciji v Sloveniji). K bolj kritičnemu družbenemu razpoloženju pa niso prispevale le medijske informacije in javnomnenjske raziskave, temveč tudi izkušnje ljudi, saj se je večini socialni položaj poslabševal. Opozorila, protesti, upori in odpori so se začeli na različnih koncih sveta, bolj ali manj ostri tudi v Sloveniji. Nezadovoljstvo ljudi z obstoječo politiko in njenim načinom reševanja težav je raslo in postalo tako veliko, da se je bolj razsvetljeni del svetovne ekonomske in finančne elite pred kratkim spraševal, ali ne bi bilo bolje, če bi vendarle spodbudili spremembe, ki bi šle bolj v korist večine, da bi se tako lažje očuvala politična ureditev in način kapitalistične produkcije.

O razumevanju politike

Nezadovoljstvo s sedanjo politiko nekatere napeljuje na idejo, da je mogoče oblikovati in organizirati življenje ljudi tudi brez politike, da je mogoče reševati težave sodobnega sveta tako, da se preprosto odpovemo politiki. Je svet brez politike sploh možen, je to prava alternativa ali smo na politiko preprosto obsojeni? Ideja sveta brez politike pomeni ukinitvev politike kot načina urejanja sodobnega sveta in zato ne napeljuje k premišljanju o njenem spreminjanju, torej o možni drugačni politiki, o drugačnem načinu oblikovanja in organiziranja življenja ljudi ter reševanja njihovih težav in problemov. Če izberemo pot njenega spreminjanja, se odpre

vrsta novih vprašanj: je politiko mogoče misliti le v obstoječih institucionalnih okvirih ali jo je treba misliti onstran teh okvirov, ne da bi s tem podirali »civilizacijske pridobitve«; je politiko treba spremeniti le z intervencijo v institucionalno ureditev ali je treba misliti spremembo tudi na ravni novega koncipiranja področnih politik; jo je potrebno premisliti tudi na ravni komunikacijskih in odločevalskih form in procesov ter razmišljati o njihovem odpiranju še za druge (politične) akterje itd.? Skratka, gre za vprašanje, ali bomo zastavili spreminjanje politike na ravneh *policy*, *politics* in *polity*, torej na vseh treh, ali le na eni ali dveh od teh ravni, ali bomo prespraševali pri tem tudi meje, ki nam jih postavlja asimetrična distribucija moči v »kapitalistični razredni družbi«, ter jih zavestno politično popravili v smeri večje svobode in enakosti za čim več ljudi?

Razširitev liberalnodemokratskega razumevanja političnega je predpogoj, da lahko pridemo do ustrezne institucionalizacije novih oblik demokracije. Ključni pojem za opredelitev političnega je politična in družbena moč (Offe, 1985), ki se jo razume kot sposobnost družbenih akterjev, predstavništev in institucij, da ohranjajo ali spreminjajo družbeno in/ali fizično okolje; gre za sile, ki vplivajo na delovanje ohranjanja – spreminjanja, in za sredstva, ki podpirajo njihovo sposobnost delovanja. V tem smislu je politika razumljena kot fenomen, ki ima mesto tako v skupinah kot med njimi, v institucijah in med njimi, prav tako pa tudi v in med državami in različnimi družbami. Gre za fenomen, ki sega v javno in zasebno življenje. Politika se izraža skozi dejavnosti, kot so sodelovanje, pogajanja, boj (za uporabo ali razdelitev sredstev), dizajniranje novega ipd. Vtkana je v vsa razmerja in odnose, v vse institucije in strukture, ki so potrebne za produkcijo in reprodukcijo življenja posameznikov in družb kot celote. Politika je nekaj, s čimer se ustvarjajo in kar pogojujejo vsi vidiki človeškega življenja, in kot taka sega v jedro samega družbenega razvoja in kolektivnega načina reševanja problemov v družbi. Takšno razumevanje politike pomeni, da je politika univerzalna dimenzija človeškega življenja in ni vezana le na institucije, državo ali kakšno drugo specifično področje delovanja človeka oziroma človeške družbe.

Ob takšnem univerzalističnem razumevanju politike se odpre cela vrsta pomembnih konceptualnih in organizacijskih vprašanj, kot je npr. koliko je z njo združljiv koncept zasebnega, ki je vpeljan prav zato, da se politična oblast ne bi samovoljno vmešavala v polje zasebnega, ali vprašanje sodelovanja državljanov v politiki v različnih procesih odločanja na različnih ravneh in ne le preko predstavnikov v strankarskem sistemu. Odprto ostaja vprašanje institucionalizacije nove oblike demokracije oziroma kolektivnega odločanja, ki bi udeleževala načelo avtonomije in omenjene kriterije. Prav tako pa bi morali poiskati odgovor na vprašanje glede vzpostavljanja pogojev, s katerimi bi državljani imeli enak politični status in zato možnost za učinkovito vstopanje v politične procese.

Univerzalistično razumevanje politike sicer omogoča, da razumemo načelo avtonomije in nove oblike demokracije kot kovanec z dvema stranema; tako vzpostavljanje pogojev za udejanjanje načela avtonomije pomeni sočasno vzpostavljanje pogojev za soodločanje državljanov o problemih, ki so zanje pomembni, oziroma udejanjanje načela avtonomije sovпада s širjenjem možnosti za participacijo državljanov v politiki oziroma uveljavljanje pogojev, znotraj katerih je mogoče bolj demokratično organizirati življenje na način, da lahko postane del življenja vseh ljudi, je hkrati že uveljavljanje načela avtonomije. To seveda pomeni, da je treba po načelu avtonomije oblikovati sistem kolektivnega odločanja, ki bo omogočil vključevanje najširšega kroga ljudi v komunikacijski in odločevalski proces, ko gre za vprašanje javnih zadev.

Kakršenkoli že bo odgovor na ta vprašanja, pa je gotovo to, da razumevanje politike in njena institucionalizacija določata okvir uporabe orodij IKT. Če bo prevladala bolj univerzalistična opredelitev politike med nosilnimi civilnodružbenimi in političnimi akterji, bo mogoče prakticirati več komunikacijskih in odločevalskih orodij, če pa bo prevladalo ozko razumevanje politike, bodo bolj prevladovala informacijska orodja. Ob tem pa je treba opozoriti še na dejstvo, da se pri uvajanju IKT v različne politične arene hkrati vpeljujejo tudi nove delitve med državljani in bi zato morali premisljati ta nova razlikovanja z vidika enakosti možnosti; nove oblike diferenciacije izhajajo iz različnih možnosti in sposobnosti praktične uporabe IKT (gre za različno finančno dostopnost, kognitivne sposobnosti, e-veščine, e-pismenost, slušno/vidno/motorično prizadetost ipd.).

O razumevanju demokracije in pravne države

V pravni državi so razmerja med institucijami javne oblasti, civilnodružbenimi akterji in državljani vnaprej regulirana s pravnimi normami in zato predvidljiva. Posameznikom, skupinam, organizacijam, institucijam, skupnostim ipd. se tako jamčijo prostori, v katerih je njihovo delovanje svobodno in varno pred vmešavanjem javne oblasti. Prostori pravne svobode se vzpostavljajo v zakonodajnem organu in drugih organih oblasti, ki so pristojni za oblikovanje in sprejemanje normativnih aktov in zapovedi, ščitijo in sankcionirajo pa se znotraj tretje veje oblasti, torej v neodvisnem sodnem sistemu, kjer se presoja eventualno prestopanje meja tako s strani javne oblasti kot s strani posameznikov in civilnodružbenih organizacij ter se po potrebi izrekajo ustrezne sankcije.

Za demokratično družbo je ključno vprašanje, kdo je tisti, ki določa meje pravne svobode, kdo je tisti, ki je sistemsko poklican, da odloča o normativnih aktih (zapovedih in prepovedih), oziroma komu je sistemsko podeljena možnost, da sodeluje v odločevalskem procesu, v katerem se sprejemajo

normativni akti, tj. se določajo meje prostorom pravne svobode. O demokraciji govorimo, če so v procese odločanja vključene ne le različne privilegirane družbene skupine, pač pa na tak ali drugačen način tudi državljani/ljudje, sicer govorimo o drugih oblikah vladanja (Neumann, 1957). Ko govorimo o demokraciji, govorimo pravzaprav o demokracijah,² govorimo o različnih modelih, ki so različno odprti in prepustni za vstop različnih akterjev v sistem odločanja. Bolj ko je sistem odločanja odprt, bolj je demokratičen, tj. večje število ljudi lahko v njem sodeluje, ko se oblikujejo in sprejemajo politične usmeritve, pravne norme oziroma ko se določajo meje pravne svobode.

Med tistimi, ki jim je sistemsko omogočeno, da odločajo o mejah pravne svobode, poteka nenehno merjena političnih moči (politični boj) in od tega je odvisno, kje bo postavljena meja. Ta politični spopad se začasno konča z odločitvijo, torej na točki, ko se sprejme normativni akt (lahko ga razumemo kot začasni rezultat); sprejeti normativni akt ima začasno veljavo in regulira neko področje življenja v skupnosti do tedaj, dokler se v novem komunikacijskem in odločevalskem procesu ne oblikuje nov akt z novimi mejami pravne svobode.

Takšni spopadi se bijejo tudi, ko gre za vprašanje vzpostavljanja demokratičnega sistema v neki politični skupnosti. V demokratični praksi se demokratične institucije praviloma ne vzpostavlja le po enem samem konceptu, temveč se vzpostavi »eklektični« demokratični sistem kot kombinacija enega, ki ima hegemonski položaj, in drugih, ki ga dopolnjujejo v različnih segmentih. Različne koncepcije demokracije različno široko odpirajo vrata ljudem v komunikacijske in odločevalske procese. Tako asociativna demokracija, parlamentarna demokracija, konsociativna demokracija, večstrankarska demokracija, participativna demokracija kot deliberativna/diskurzivna demokracija ipd. so različni koncepti, ki izpostavljajo določene segmente demokratičnega življenja z namenom, da afirmirajo določene akterje, ki so praviloma zapostavljeni, in jim tako »v misli priskrbijo« večjo politično težo, da bi lažje uveljavljali svojo voljo in interese v demokratičnih procesih. Končna podoba demokratičnega sistema v neki politični skupnosti je odvisna od razmerja političnih moči med akterji, ki so vključeni v komunikacijski proces; tu vsak zagovarja svojo predstavo demokratičnega življenja politične skupnosti, tj. svoj koncept, po usklajevanju pa se nato v odločevalskem procesu sprejme končna verzija, »eklektična« podoba, zapisana v ustavo/zakone, po kateri(h) je vzpostavljena institucionalna ureditev.

² Spori o sodobnem pomenu demokracije so proizvedli vrsto različnih demokratičnih modelov. V nekaterih prevladujejo decizionistične ali tehnokratske vizije vladanja (Lukšič, 1999: 110), ki sicer diametralno različno razumejo razmerje med politiko in stroko v odločevalskih procesih, skupno pa jim je to, da v njih ne vidijo javnosti in civilnodružbenih akterjev. V drugih modelih pa prevladujejo koncepti družbenega življenja z njihovo obsežno politično participacijo (Held, 1989: 253).

V nekem zgodovinskem trenutku se tako vzpostavijo pravne meje za politično svobodo; sprejme se demokratični sistem, v katerem različni akterji dobijo različno težo in možnosti sodelovanja pri nadaljnjih odločitvah te skupnosti. Ta sistem ni narejen za večno. Lahko se dopolnjuje pod okriljem novih konceptov demokracije, ki odpravljajo demokratične anomalije in omogočajo novim akterjem, ki so bili do sedaj izključeni ali na obrobju komunikacijskih in odločevalskih procesov, da vstopajo v demokratični sistem; v tem primeru govorimo o demokratizaciji demokracije (Santos, 2005). V določenih zgodovinskih trenutkih pa je lahko celotni komunikacijski in demokratični sistem delegitimiran do te mere, da pride do njegove zamenjave. V tem primeru ne pride do dopolnjevanja starega na osnovi novih konceptov demokracije, temveč pride do njegove »ukinitve«, pade obstoječi demokratični sistem, ki ga zamenja nov, ki je utemeljen na novem konceptu demokracije; ta dobi hegemonsko pozicijo, drugi koncepti ga le dopolnjujejo, pride do rehierarhizacije konceptov in po novi »eklektični« podobi se potem postavi nov komunikacijski in odločevalski sistem.

Sklenemo lahko z ugotovitvijo, da je pravna svoboda (s pravom zamejena svoboda delovanja) vezana na pravno državo, politična svoboda (s pravom zamejena svoboda političnega delovanja, ki vključuje še voljo in uvid v možnost drugačnega) pa na demokracijo. Povezava med pravno državo in demokracijo pa ni recipročna: pravno državo je mogoče prakticirati tudi v nedemokratičnih sistemih – zato zavzemanje za pravno državo še ne pomeni, da se njeni zagovorniki zavzemajo hkrati tudi za demokratično ureditev; demokratični sistem pa ne more delovati brez pravne države, jo torej nujno potrebuje, zato je zavzemanje za demokratično ureditev hkrati zavzemanje tudi za pravno državo.

Za uvajanje IKT v politično sfero je pomembno razumeti tudi njeno pravno dimenzijo, s katero mora javna oblast sprejeti ustrezne normativne okvire, ki bodo omogočali uporabo orodij IKT v politični sferi; predpisati uporabo (procedure, pogoje ipd.) in sankcionirati njeno zlorabo, vzpostaviti potrebne materialne pogoje, določiti višino finančnih sredstev za servisiranje, izvajati izobraževanje, raziskovanje ipd. Javni oblasti pri tem ni prepuščeno, da sama določa pravne meje za zagotavljanje pogojev uporabe različnih orodij IKT v politični sferi (kar je počela do sedaj), temveč so v ta proces vključeni tudi civilnodružbeni akterji, ki imajo v skladu z avtonomno pozicijo pravico do soodločanja.

O neposredni in participativni demokraciji

Pomisleki glede uvajanja neposredne demokracije kot hegemonkega koncepta, po katerem bi se oblikovala institucionalna ureditev v kapitalistični družbi, gredo v smeri Webrove ocene, da je neposredna participacija

mogoča le ob izpolnjenih določenih družbenih in kulturnih pogojih, in sicer je mogoča le v skupnostih z omejenim številom članov, ki imajo podoben družbeni položaj, podobne poglede, primerljive sposobnosti in ki se ukvarjajo s preprostimi in stabilnimi administrativnimi funkcijami. Poleg tega pa Held omenja še dodatne družbene pogoje, ki morajo biti odpravljeni; gre za družbene temelje skupinskih in razrednih konfliktov, ki se v političnem prostoru manifestirajo kot boji med frakcijami, skupinami ali gibanji in med katerimi mora prihajati do posredovanj, pogajanj in kompromisov, česar pa koncept neposredne demokracije ne zagotavlja.

Tudi participativna demokracija pušča kljub temu, da predstavlja pomemben napredek v demokratičnem razmišljanju, nerešenih več temeljnih vprašanj; npr. kako ustrezno zavarovati pogoje lastne eksistence in kako zagotoviti »novo renesanso v človeškem razvoju«, da bi ljudje postali bolj demokratični, kooperativni in naklonjeni skupni blaginji – tega pač učenje participacije s participiranjem, ki sicer pomaga vzgajati aktivne in izobražene državljane, samo po sebi ne zagotavlja. Prav tako pa participacija sama po sebi ne vodi v konsistentne in zaželeno politične izide, saj med individualno svobodo, vprašanji distribucije in demokratičnimi odločitvami obstaja vrsta napetosti (McLean v Held, 1986).

Ko Held premisli različne demokratične modele – od neposredne demokracije do participativne demokracije –, ki vključujejo večje število državljanov v politično odločanje, pride do naslednje sklepne ugotovitve: »Povečana politična participacija mora dobiti mesto znotraj pravnega okvira, ki ščiti in skrbi za udeležanje načela avtonomije. Načelo avtonomije mora imeti prednost pred katerikoli ciljem ustvarjanja neomejene ali nedefinirane participacije« (Held, 1989: 265).

Vztrajati je torej treba pri sistemu, ki bo omogočal razpravo, polemiko in tekmovalnost med pogosto različnimi pogledi; pri sistemu, ki bo omogočal oblikovanje gibanj, skupin pritiska in/ali političnih strank kot kolektivnih akterjev, ki so sistemsko vključeni v komunikacijski in odločevalski proces, in ki bo priznaval, in ne ignoriral, obstoječo protislovno kapitalistično družbo ter vse posledice, ki iz tega izhajajo za vsakodnevno življenje ljudi. Pri premišljanju o bolj demokratičnem političnem organiziranju je potemtakem treba vztrajati pri naslednjih temeljnih liberalnih izročilih: osrednjost neosebne strukture javne oblasti, osrednjost ustave (zagotavlja in ščiti pravice), osrednjost raznovrstnih centrov v državi in zunaj nje (v civilni družbi) ter osrednjost mehanizmov, ki podpirajo tekmovalnost in razpravljanje med različnimi političnimi platformami.

Po tem tudi ne more biti več dvoma, da je treba v ospredje vsake nove oblike demokratične politične ureditve postaviti »ločitev« države od civilne družbe in jima omogočiti avtonomno delovanje. Vendar pa civilne družbe ni mogoče absolutno ločiti od države, saj navsezadnje država s splošnimi

zakonskimi okviri v veliki meri konstituira civilno družbo, ta pa kljub temu ohranja do države neko razliko, ki se vzpostavlja s tem, ko zasebni ali prostovoljni dogovori med posamezniki ali skupinami organizirajo določena področja družbenega življenja, ki so zunaj neposrednega dosega/nadzora države; gre za svet doma, ekonomske sfere, kulturnih aktivnosti in političnega povezovanja. Prav tako pa morajo obstajati tudi centralizirane državne institucije, katerih naloga je, da udeležujejo zakonodajo, uveljavljajo pravice, uvajajo nove politike in obvladujejo konflikte med posebnimi interesi, ki se neizogibno pojavljajo. Prav tako so za legitimiranje in koordiniranje vseh teh dejavnosti neizogibne reprezentativne volilne institucije skupaj s parlamentom in celotnim strankarskim sistemom. Državne institucije so torej potrebne za opravljanje zaščitnih in redistributivnih funkcij, kot tudi za posredovanje v konfliktnih situacijah. S tem ko jim priznavamo njihovo funkcionalnost v sodobni družbi, nikakor ne pristajamo tudi že na kakršenkoli model liberalne demokracije. Ravno nasprotno. Held pozna vrsto konceptualnih težav, ki jih imajo modeli liberalne demokracije od Benthama do Schumpetra, zato je prepričan, da je treba obstoječe državne institucije premisliti in spremeniti tako, da bi postale bolj dostopne, učinkovitejše, skratka, da bi postale odgovoren regulator javnega življenja. Prav tako noben model liberalne demokracije ni razrešil problema pogojev, ki jih je treba zagotoviti za uvajanje politične participacije državljanov, in po drugi strani ni razrešil vprašanja vzpostavljanja upravnih institucij, ki bi bile sposobne regulirati tiste družbene sile, ki dejansko oblikujejo pogoje vsakdanjega življenja.

Glede na povedano lahko zaključimo, da obstajajo strukturne pomanjkljivosti tako v civilni družbi kot v državi. Struktura civilne družbe ne omogoča uveljavljanja načela enakosti glasov, ne omogoča ustrezne participacije in korektnega političnega razumevanja niti ne nadzora nad javnimi zadevami, ob tem da omogoča spolne, rasne, zasebnolastniške, socialne in druge oblike neenakosti. Prav tako pa vsega prej naštetega ne omogoča tudi struktura liberalnodemokratske države, za katero je značilno, da je finančno odvisna od procesa akumulacije kapitala (Offe, 1985: 61), da je strankarska politična elita usmerjena v kratkoročne cilje in predvsem na ohranjanje pozicij v javni oblasti, da ima velik birokratski aparat, ki pa ni usmerjen v to, da bi reguliral centre moči v civilni družbi in neenakosti, ki se v njej pojavljajo. Liberalnodemokratska tradicija je do sedaj premalo premišljala pogoje za demokratično participacijo, demokratično nadzorovanje in za celoten obseg demokratičnega odločanja.

S temi spoznanji je mogoče začeti skupno premišljanje in oblikovanje nove politične inovacije, ki bo vzpostavila bolj demokratično organiziran politični prostor in ki bo odprla povsem nove horizonte za uporabo orodij IKT kot njihovo »virtualno nadgradnjo«, ki pa bo delovala tako, da bo v

nenehni korespondenci s komunikacijskimi in odločevalskimi procesi znotraj in med institucijami civilne družbe in države.

Sklep

Demokratično življenje je danes zoženo le na periodične volitve in ljudje praviloma nimajo drugih možnosti, da bi se aktivirali kot državljani in delovali v javnem življenju. Njihovo angažiranje je omejeno na »zasebno« področje civilne družbe, s katerim si pridobivajo sredstva za življenje; od višine teh sredstev pa ni odvisen le njihov standard, temveč tudi njihov dodatni politični ali civilnodružbeni angažma; torej njihov akcijski domet kot državljanov je omejen s finančnimi sredstvi, s katerimi razpolagajo.

Po letu 2008 je videti, da ljudje niso več zadovoljni s takšnim demokratičnim življenjem, kar se implicitno kaže z upadanjem udeležbe na volitvah, eksplicitno pa z različnimi manifestacijami, protesti in upori, kjer se zahtevajo spremembe pogojev demokratičnega življenja. Razloge, da se tudi politična misel angažira v tej smeri in poskuša misliti novo konceptualizacijo politike (*policy, polity* in *politics*), lahko iščemo v naslednjih fenomenih in ugotovitvah:

- Obstoječi model demokracije v zahodnih družbah skupaj s neoliberalno ideologijo reproducira predstavo o politiki kot področju, ki ga prežemajo hipokrizija, klientelizem, korupcija, kriminalna dejanja, klanovstvo, zveze in poznanstva, nepoštenost in sebično ravnanje, elitizem, piarovstvo, manipulacije vseh vrst, prevare, ukane, prikrivanje, nasilje, umori, demonstracije gole moči in represije, vojne, pa tudi nespodobnosti in nepravilnosti; cinizem in dvom imata tu domovinsko pravico. Javna podoba politike in na tem zgrajena kolektivna in individualna predstava o dogajanju v politični sferi odvrčajo ljudi, da bi se politično angažirali in participirali pri takšnih poslih.
- Nezanimanje za politiko, izražanje apatije na različne načine, glasovanje z nogami ali beg od politike so le različni načini reagiranja na takšno politiko, ki se v politični sferi manifestirajo kot rastoča volilna abstinenca; prav tako so lahko zahteve po prelaganju pomembnih političnih odločitev na politične profesionalce oziroma strankarske elite ali na različne strokovnjake razumljene kot posebna oblika bega od politike. V teh primerih gre za različne načine reagiranja na politiko, ki jih generira obstoječi sistem s svojimi ideološkimi mehanizmi. Način dojemanja politike torej ni nekaj naključnega in odvisen le od psihologije posameznikov; je sistemsko proizveden in kot tak nujen za ohranjanje obstoječega sistema, ki pa deluje protislovno ter sočasno spodkopava ideološke temelje obstoječe družbene ureditve in njene politične sfere. Pri iskanju odgovorov za izhod iz tega protislovnega stanja je le pravni, etični in/ali moralni pristop preprosto konceptualno preozek in preplitek.

- Proaktivna drža se z različnimi gestami delegitimiranja in z eksplicitnimi zahtevami po spremembah na različnih ravneh politične sfere manifestira tudi v uličnih demonstracijah in protestih; zahteve po letu 2008 so se nanašale ali na zamenjavo politikov na določenih pozicijah javne oblasti zaradi nesprejemljivega obnašanja ali ravnanja (zahteve po odstopu ministrov, ali vlade, ali parlamenta, ali predsednika države ipd.) in/ali na vse tri ravni politike – *policy*³, *politics*⁴, *polity*⁵.

Omenjeni fenomeni in ugotovitve govorijo v prid tezi, da obstoječi modeli demokracije, ki so se prakticirali v zahodnem svetu, za ljudi niso več brezpogojno sprejemljivi, prav tako pa niso sprejemljive tudi politične težnje po zoževanju prostorov demokratičnega življenja (Santos, 2005). V tem smislu je torej treba razmišljanje usmeriti v novo konceptualizacijo političnega in v oblikovanje novega demokratičnega modela; pri tem se je treba opreti na različne tradicije politične misli ter na različna politična pričakovanja zapostavljenih in razžaljenih in zgraditi je treba takšen demokratični model, ki bo v duhu časa – osnovan na dobri tradiciji politične prakse in politične misli ter kot tak tudi ustrezen pričakovanjem po bolj demokratičnem življenju – in ki bo zmožen izrabiti tehnične možnosti informacijsko-komunikacijske tehnologije.

Heldova konceptualizacija demokratične avtonomije je usmerjena v preseganje takšnega stanja oziroma takšnega načina demokratičnega življenja; ob vzpostavljanju avtonomije države in civilne družbe, ob odpravljanju njenih anomalij in z vzpostavljanjem njune ustrezne institucionalne povezave (*polity*) predstavlja po našem prepričanju tudi ustrezen okvir za emancipacijske zahteve slovenske demokratične javnosti in vstajnikov iz let 2011–12. Njihove zahteve so šle po eni strani v smer neposredne, participativne ipd. demokracije, v smer demokratizacije demokracije, ki jo je mogoče realizirati znotraj demokratične avtonomije (ohranja reprezentativni tip demokracije s političnimi inovacijami na ravni *polity* in *politics*, saj vključuje do sedaj izključene politične in civilnodružbene akterje ter uvaja bolj odprto proceduro,

³ Na ravni *policy* so se zahteve manifestirale kot zahteve po spremembi izobraževalne, kulturne, okoljske ipd. politike.

⁴ Na ravni *politics* so zahteve terjale spremembo pravil in ravnanj, ki so se nanašala na volilne postopke (npr. odpoklic poslancev, županov), na širino socialnega dialoga (npr. prekernost) ipd.

⁵ Na ravni *polity* so se zahteve manifestirale kot zahteve po vzpostavitvi novih ministrstev, uradov ipd. ali pa uvajanje oblik neposredne demokracije in/ali participativne demokracije in/ali deliberativne oziroma diskurzivne demokracije, ki bi se nadgradile z elektronsko demokracijo. Čeprav se običajno zahteve po demokratizaciji končajo znotraj meja politične sfere, pa se lahko pojavijo zahteve po demokratizaciji tudi onstran nje, v polju »zasebnega«, kar pomeni korenitejše spremembe družbene ureditve. Med te zahteve sodi demokratizacija produkcijskega procesa (soupravljanje) pa uvajanje še drugih tipov lastnine poleg zasebne ali pa odprava zasebne lastnine ter na tej osnovi drug način organiziranja produkcije in javne oblasti ipd.

kar omogoča spremembe na ravni *policy*, ki so usmerjene v odpravljanje neenakosti vseh vrst in uvajajo večjo pravičnost). Po drugi strani pa so šle zahteve v smer elektronske demokracije, nadgradnje sistema komuniciranja in odločanja, odpiranja političnih aren ipd. Ta virtualna nadgraditev spremenjene politične sfere šele dovoljuje uporabo večjega števila že razvitih orodij informacijsko-komunikacijske tehnologije in spodbuja razvoj novih orodij, ki bodo ustrezala novim demokratičnim praksam, pričakovanjem in zahtevam.

LITERATURA

- Barber, Benjamin R. (1990): *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Becker, Ted (2000): *The Future of Teledemocracy*. Westport, London: Praeger.
- Dahl, Robert (1985): *A Preface to Economic Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Dryzek, John S. (1990): *Discursive Democracy: Politics, Policy and Political Science*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Habermas, Juergen (1973): *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, Juergen (1987): *The Theory of Communicative Action: The Critique of Functionalist Reason*. Oxford: Polity Press.
- Held, David (1989): *Modeli demokracije*. Ljubljana: KRT.
- Hilbert, Martin (2007): *Digital Processes and Democratic Theory: Dynamics, Risk and Opportunities that Arise When Democratic Institutions Meet Digital Information and Communication Technologies*. Dostopno preko <http://www.martinhilbert.net/democracy.html>, 16. 7. 2014.
- Dijk, Jan A.G.M. van (1996): *Models of Democracy - Behind the Design and Use of New Media in Politics*. Dostopno preko <http://www.cios.org/EJCPUBLIC/006/2/00629.HTML>, 15. 11. 2014.
- Hirst, Paul (1994): *Associative Democracy. New Forms of Economic and Social Governance*. Massachusetts: University of Massachusetts Press.
- Lenin, Vladimir Ilič (1972): *Država in revolucija*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Lukšič, Andrej (1999): *Rizična tehnologija: izziv demokraciji*. K politični ekologiji. Ljubljana: Študentska založba.
- Lukšič, Andrej (2002): *Information Communication Technology and its Emancipating Potentials: Websites of the Ministries of the Republic of Slovenia*. International Sociological Association, XV World Congress of Sociology, The Social World in the Twenty First Century: Ambivalent Legacies and Rising Challenges. Brisbane, Avstralija, 7–13. julij 2002.
- Lukšič, Andrej (2003): *Hermesovi obrazi demokracije*. V Andrej Lukšič in Tanja Oblak (ur.), *S poti v digitalno demokracijo*, 5–27. Ljubljana: Založba FDV. Dostopno preko <http://odks.fdv.uni-lj.si/eknjige/edemokracija.pdf>.
- Neumann, Franz Leopold (1957): *The Democratic and the Authoritarian State: Essays in Political and Legal Theory*. New York: Free Press Glencoe.
- Neumann, Franz Leopold (1986): *The Rule of Law: Political Theory and the Legal System in Modern Society*. Leamington: Berg.

- Offe, Claus (1985): Družbena moč in politična oblast. Ljubljana: DE.
- Podmenik, Slavko (2013): Dobra volja in (ne)moč civilnih gibanj, ki želijo spremeniti kapitalizem. Mengeš: Ciceron.
- Santos, Boaventura de Sousa (ur.) (2005): Democratizing Democracy: Beyond The Liberal Democratic Canon. Dostopno preko <http://www.boaventuradesousasantos.pt/pages/pt/livros/democratizing-democracy.-beyond-the-liberal-democratic-canon.php>, 17. 7. 2014.
- Santos, Boaventura de Sousa (1998): Participatory Budgeting in Porto Alegre: Toward a Redistributive Democracy, Politics & Society, Dostopno preko <http://www.boaventuradesousasantos.pt/pages/pt/livros/democratizing-democracy.-beyond-the-liberal-democratic-canon.php>, 17. 7. 2014.